

Rapportage uitvoering maatregelen ICMO2 advies

winter 2010 - 2011

19 april 2011

1. Inleiding

Op 22 november 2010 is het ICMO2 advies uitgebracht: “Natural Processes, animal welfare, moral aspects and management of the Oostvaardersplassen”. Het advies bevat samenhangende pakketten maatregelen voor de korte, middellange en lange termijn. Het maatregelen pakket voor de korte termijn heeft betrekking op de winter van 2010-2011.

De Staatssecretaris van het ministerie van EL&I heeft de lijn van het ICMO2 advies overgenomen. Hij heeft Staatsbosbeheer na het verschijnen van het ICMO2 rapport verzocht direct te starten met het implementeren van de maatregelen voor de korte termijn.

Eind 2010 heeft politieke behandeling van het ICMO2 rapport plaatsgevonden. Hierbij heeft de Staatssecretaris van EL&I besloten een Beheeradviescommissie (BAC) in te stellen om toe te zien op het beheer van de Oostvaardersplassen in lijn met het ICMO2 advies, en de opvolging van de ICMO2 adviezen.

Onderdeel van het maatregelenpakket voor de korte termijn is een evaluatie van de uitvoering van deze maatregelen, direct na de winter. Doel van deze snelle evaluatie is dat het bijsturing van het beheer in de winter van 2011-2012 mogelijk maakt.

De Beheersadviescommissie (BAC) is door de Staatssecretaris van EL&I gevraagd deze evaluatie uit te voeren. De BAC heeft Staatsbosbeheer gevraagd de inhoudelijke verslaglegging te verzorgen.

2. Werkwijze

Staatsbosbeheer is direct na het verzoek van de Staatssecretaris gestart met de implementatie van de maatregelen. Daarbij is een intensieve interactie met de Beheersadviescommissie ontstaan, onder meer rond het opstellen van protocollen voor vroeg reactief beheer en het doordenken van de gevolgen van het niet doorgaan van het openstellen van de Hollandse Hout.

Inmiddels heeft Staatsbosbeheer een nieuw managementplan opgesteld, waarin het te voeren beheer voor de korte en middellange termijn, de monitoring en de communicatiestrategie zijn beschreven. Gedurende de winter zijn wekelijks rapportages van het afschot opgesteld en naar de BAC en het Ministerie van EL&I gestuurd. Deze vormen de basis voor de feitelijke rapportage rond de uitvoering van het vroeg reactief beheer.

Deze rapportage is een weergave van wat Staatsbosbeheer aan maatregelen heeft uitgevoerd rond ICMO2 vanaf 1 december 2010 – 10 april 2011. Deze rapportage geeft per maatregel weer wat is uitgevoerd en waar nog aan wordt gewerkt.

3. Het pakket aan maatregelen voor de winter 2010-2011

Het pakket aan maatregelen zoals geformuleerd in het ICMO2 advies staat hieronder letterlijk weergegeven in het Engels (rode tekst) en daaronder ook in het Nederlands. Daaraan is toegevoegd de aanbeveling rond de telmethode, die in september 2010 door ICMO2 per brief aan toenmalig minister Verburg is gedaan. Een aantal aanbevelingen is door de BAC gemodificeerd in het licht van de gewijzigde situatie rond de Hollandse Hout. In dat geval zijn zowel de oorspronkelijke aanbeveling (kale nummer) als de gemodificeerde aanbeveling (nummer met lettertoevoeging) opgenomen. Dit om te borgen dat de informatieverstrekking rond het pakket transparant is.

1. Adopt a new strategy of early reactive culling which takes into account environment conditions and start implementing it on December 15. This includes culling of animals that are visibly in poor condition or with deviant behaviour before unnecessary suffering occurs in late winter. Apply the same management for all three species

Ga over op een nieuwe strategie van vroeg reactief beheer, die rekening houdt met omgevingscondities en start met implementatie op 15 december. Dit houdt in dat dieren geschoten worden die zichtbaar in slechte conditie zijn of met afwijkend gedrag, vóórdát onnodig lijden optreedt, l aat in de winter. Pas hetzelfde beheer toe voor alle drie de soorten.

Deze aanbeveling is door de BAC verder uitgewerkt tot 1a, 1b en 1c

1a. Adopt a shift in management of the larger herbivores towards earlier culling of animals thought at risk. To facilitate this Staatsbosbeheer will:

Realiseer een verschuiving in het beheer van de grote grazers naar het eerder afschieten van dieren die risico lopen. Om dit te faciliteren zal Staatsbosbeheer:

1b. Develop an appropriate protocol for combining measures of animal condition with an environmental score designed to relate condition to prevailing and likely future environmental conditions.

Een geschikt protocol ontwikkelen dat maatstaven voor dierconditie combineert met een score voor de omgevingsomstandigheden, dat ontworpen is om de conditie te kunnen relateren aan de heersende en de waarschijnlijke toekomstige omgevingscondities.

1c. Develop and implement improved systems for monitoring numbers and trend of populations of large herbivores, birds and vegetation. Vegetation will need to be monitored in relation to delivery of underlying Natura 2000 objectives as well as its own intrinsic biodiversity; particular attention will be focused on areas of woodland opened for access to large herbivores (Driehoek, Kotterbos, Oostvaardersbos).

Een verbeterd systeem ontwikkelen en implementeren voor het monitoren van aantallen en trends van populaties grote grazers, vogels en vegetatie. De vegetatie moet worden gemonitord in relatie tot het behalen van de onderliggende Natura 2000 doelen én de eigen intrinsieke biodiversiteit; de aanliggende bosgebieden die opengesteld worden voor de grote herbivoren (Driehoek, Kotterbos, Oostvaardersbos) verdienen daarbij bijzondere aandacht.

2. Develop a contingency plan for population reduction. Have plan ready to reduce the population if early reactive culling does not work and large scale starvation is likely to occur.

Ontwikkel een noodplan voor populatie reductie. Zorg dat er een plan gereed ligt om de populatie te reduceren als vroeg reactief beheer niet werkt en grootschalige verhongering dreigt voor te komen.

3. Avoid using anticonception of females in all three species.

Vermijd het gebruik van anticonceptiemiddelen bij vrouwelijke dieren van alle drie de soorten.

4. Create at least 150 ha of winter shelter for all large herbivores by opening adjacent Driehoek, Kotterbos (first part), and Oostvaardersbos woodland areas during winter, connecting part of these areas to the current grazing area. Opening of these areas of woodland for shelter can be done earlier or later if conditions suggest it is appropriate.

Maak minstens 150 hectare winterbeschutting voor alle grote herbivoren door de aanliggende bosgebieden Driehoek, Kotterbos en Oostvaardersbos gedurende de wintermaanden open te stellen en daarmee delen van deze gebieden te verbinden met het huidige graasgebied. Het openstellen van deze bosgebieden voor beschutting kan vroeger of later worden gedaan wanneer de omgevingscondities aangeven dat het nodig is.

4a. It is acknowledged that excess pressure on these small areas may result in some damage and loss of biodiversity; it is essential therefore that opening of the areas to large herbivores be accompanied by monitoring protocols for potential damage of these areas.

Er wordt erkend dat overmatige druk op deze kleine gebieden kan resulteren in enige schade en verlies aan biodiversiteit; Het is daarom essentieel dat het openstellen van deze gebieden voor de grote herbivoren gepaard gaat met monitoringsprotocollen voor potentiële schade aan deze gebieden.

5. Create about 500 ha of extra shelter by opening Hollandse Hout in winter. Provide winter shelter by temporarily connection/including part of the Hollandse Hout to the current grazing area. About 50% of the Hollandse Hout should be included in the grazing area.

Creëer circa 500 ha extra beschutting door het openstellen van de Hollandse Hout in de winterperiode. Bied extra beschutting door een deel van de Hollandse hout tijdelijk te verbinden met het huidige graasgebied. Ongeveer 50% van de Hollandse hout zou bij het huidige graasgebied getrokken moeten worden.

6. Create 1000 m of shelter ridges in the sandy part (de Stort) of the Oostvaardersplassen, so that horses and cattle can find shelter.

Maak 1000 meter schuilrichels in het zandige deel (het Stort) van de Oostvaardersplassen, zodat paarden en runderen beschutting kunnen vinden.

7. Initiate the creation of a corridor (Oostvaarderswissel) to the Horsterwold.

Start met het creëren van een corridor (Oostvaarderswissel) naar het Horsterwold

7a. Explore the possibility of early opening of a corridor (Oostvaarderswissel) to the Horsterwold. This area has already been designated as EHS since 2006 and has never been agricultural land.

Onderzoek de mogelijkheid van het vroegtijdig openstellen van een corridor (Oostvaarderswissel) naar het Horsterwold. Dit gebied is al aangewezen als EHS sinds 2006 en is nooit agrarisch gebied geweest.

8. Avoid supplementary feeding.

Vermijd bijvoeren.

9. Develop and implement a plan for active water management.

Ontwikkel en implementeer een plan voor actief waterbeheer.

10. Improve governance and establish a scientific advisory board. Develop appropriate long-term stakeholder involvement through installation of a formal stakeholder platform

Verbeter de maatschappelijke betrokkenheid en stel een wetenschappelijke adviesraad in. Ontwikkel een goede lange termijn betrokkenheid van belangengroepen door het installeren van een formeel platform voor belanghebbenden.

10a. Develop a strategy for closer engagement with the public and interested stakeholder groups, to ensure better communication and increased transparency of management and management decisions.

Ontwikkel een strategie om een nauwere verbinding met het publiek en geïnteresseerde groepen van belanghebbenden aan te gaan, om ervoor te zorgen dat de communicatie en transparantie van het management en managementbesluiten verbetert.

11. Establish an internal PR committee with links to the stakeholder forum and to the scientific advisory board.

Stel een intern PR comité in dat een verbinding heeft met het belanghebbenden platform en de wetenschappelijke adviesraad.

12. Review this package shortly after April 1, 2011. An immediate operational review is needed to adjust measures on culling for the winter of 2011/2012. This review is also needed to ensure progress on the provision of shelter

Evalueer dit pakket kort na 1 april 2011. Een onmiddellijk operationele evaluatie is nodig om de maatregelen voor het afschot van dieren voor de winter 2011/2012 te kunnen aanpassen. Deze evaluatie is ook nodig om de voortgang in het bieden van beschutting te waarborgen.

13. (uit brief ICMO2 aan minister Verburg d.d. 24 september 2011)

A reliable and commonly used method to assess numbers of large ungulates in open landscapes such as the Oostvaardersplassen, is to perform aerial surveys from a helicopter.

Een betrouwbare en vaak gebruikte methode voor het tellen van aantallen grote hoefdieren in open landschappen zoals de Oostvaardersplassen is het maken van luchtopnames vanuit een helikopter.

Aanleg van de schuilrichels

4. Resultaten uitvoering maatregelen winter 2010-2011

1. Protocol vroeg reactief beheer

In samenspraak met verschillende externe deskundigen, twee leden van ICMO2 en een lid van de nieuwe Beheeradviescommissie, is een nieuw protocol "Early Reactive Culling" (Vroeg Reactief Beheer) opgeleverd op 13 december 2010. Dit protocol is ook met vertegenwoordigers van diverse belangengroepen besproken (Dierenbescherming, KNMvD, St. Welzijn Grote Grazers, Vereniging Het Edelhert). Vanaf 15 december 2010 is op dit vast te stellen protocol geanticipeerd.

Het protocol vroeg reactief beheer is op 30 december 2010 besproken met de leden van de Beheeradviescommissie, onder meer tijdens een excursie in de Oostvaardersplassen. De formele reactie van de Beheeradviescommissie op het protocol is op 11 januari 2011 door ons ontvangen. Daarin constateert de beheeradviescommissie "dat met dit protocol op de juiste wijze invulling gegeven wordt aan de aanbeveling van ICMO2 om over te gaan naar een methode van vroeg reactief beheer van de grote grazers in het Oostvaardersplassengebied." Daarnaast werden enkele kleine tekstvoorstellen gedaan. Het protocol is met deze wijzigingen vastgesteld door de directeur Staatsbosbeheer en toegestuurd aan de Staatssecretaris van EL&I op 21 januari 2011.

Op 25 januari 2011 is het protocol nogmaals besproken met diverse belanghebbenden (Dierenbescherming, KNMvD, St. Welzijn Grote Grazers, Vereniging Het Edelhert) in een constructieve sfeer en waren er inhoudelijk op het protocol zelf geen opmerkingen.

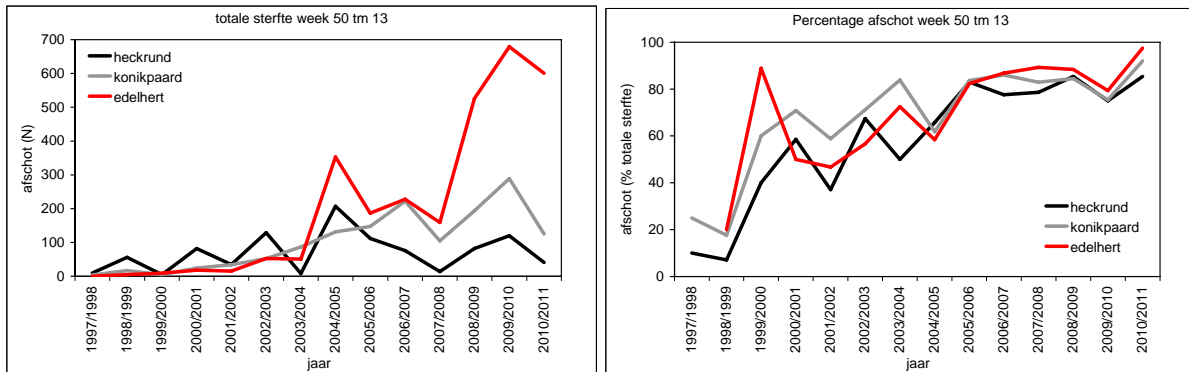
Vanaf 1 januari 2011 zijn wekelijks twee situatierapporten gemaakt om inzicht te geven in de stand van zaken. Deze zijn verstuurd naar het ministerie van EL&I en de BAC. Het vroeg reactief beheer is gericht op het eerder schieten in de (afnemende) conditie van het dier, wat niet noodzakelijk betekent dat meer dieren eerder in het jaar worden afgeschoten. Een evaluerende bijeenkomst over het protocol Vroeg Reactief Beheer wordt gepland eind mei 2011.

Er is geconstateerd door de dierenarts en bevestigd in terreinbezoeken door de stakeholders, dat er geen dieren in het gebied te vinden waren in slechte conditie (conditie 1 of 2).

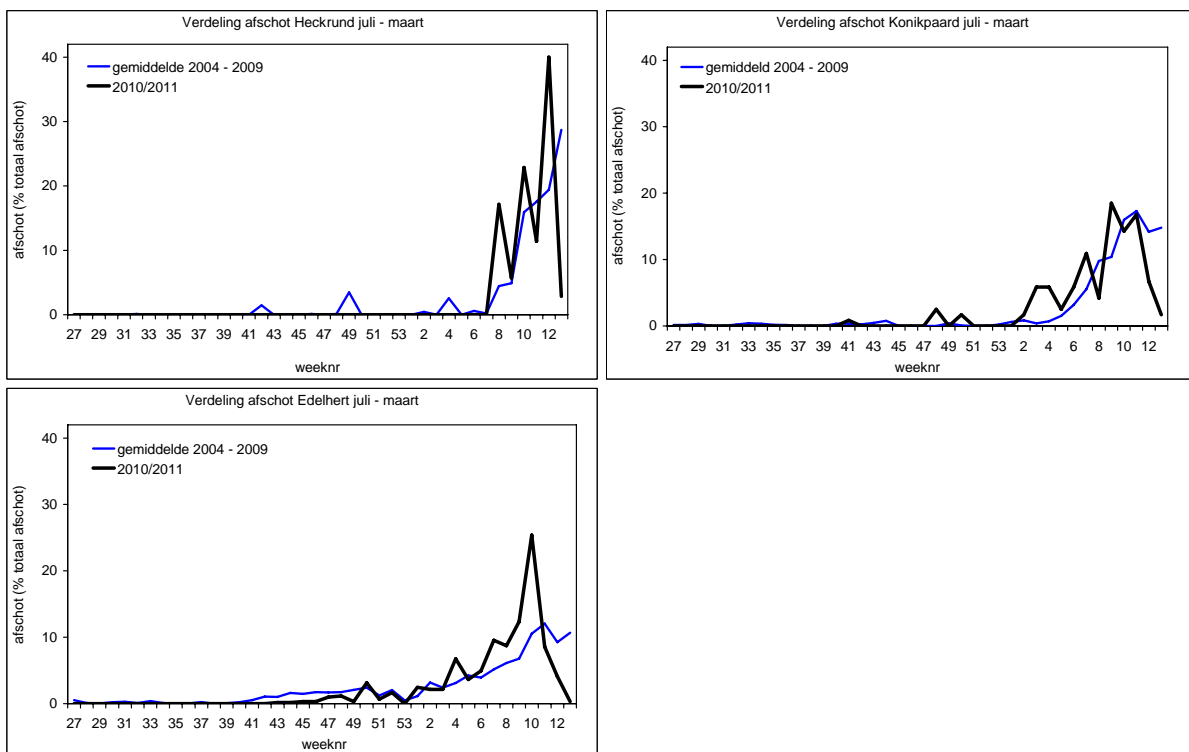
Om sterfte en afschot van deze winter in beeld te brengen is gekeken naar de sterfte over de periode 15 december - 31 maart. Op 15 december 2010 is het nieuwe afschotprotocol geïmplementeerd in het dagelijks beheer en de meeste recente data voor de uitwerking van deze analyse liepen tot 31 maart. De totale sterfte was in de periode 15 december-31 maart 2010/2011 voor alle drie de grote herbivoren lager dan in het voorgaande jaar (zie figuur 1.1.) Het percentage afgeschoten dieren van afgelopen winter was voor Heckrunden, Konikpaard en Edelhert respectievelijk 83%, 92% en 97%. Omdat het aantal edelherten veruit het grootste is, is het gemiddelde percentage geschoten dieren 96 % (afgezet tegen dieren met een natuurlijke dood) en daarmee duidelijk hoger dan het voorgaande jaar (zie figuur 1.1.). Verder is het afschot in de periode 15 december tot en met eind maart eerder tot stand gekomen dan gemiddeld in de voorafgaande periode 2004-2009 (zie figuur 1.2.). In de figuur is te zien dat bij alle drie de grote herbivoren deze winter de piek van het afschot zich duidelijk voor de piek van het afschot van het gemiddelde van de voorgaande jaren bevindt. Bij alle drie is te zien dat in week 13 in 2010 al bijna geen afschot meer plaatsvindt, terwijl het gemiddelde van de voorgaande jaren aangeeft dat rond week 13 de piek net is gehaald of nog moet beginnen en er dus nog enkele weken dieren zullen worden afgeschoten (na week 13).

Sterfte grote herbivoren 15 december 2010 tot 1 april 2011						
	Aantal dieren			Percentage dieren		
	Natuurlijke dood	afschot	Totaal	Natuurlijke dood	afschot	totaal
Heckrund	8	40	48	17	83	100
Konikpaard	10	115	125	8	92	100
Edelhert	16	572	588	3	97	100
totaal	34	727	761	4	96	100

Dit zijn indicatoren die van belang zijn voor de effectiviteit van het protocol, ook in de communicatie. Definitieve conclusies moeten nog getrokken worden. Van belang hierbij is te beseffen dat de winterperiodes niet altijd goed te vergelijken zijn. De weersituatie speelt hierbij een belangrijke rol, en ook het verloop van de vorige winter kan impact hebben.

Figuur 1.1. Totale sterfte (links) en percentage afschot over de periode week 50 (15 december) tot en met week 13 (eind maart) voor de verschillende winters van de afgelopen jaren. 15 december 2010 is het nieuwe afschotprotocol ingevoerd.

Figuur 1.2. Verdeling afschot over het jaar (juli-maart = week 27-13) en vergelijking afschot 2010/2011 tov gemiddelde over de periode 2004-2009. Het afschot is uitgedrukt als het percentage van het totale afschot in die periode.

De winter 2010-2011 heeft zich in de Oostvaardersplassen als volgt gekenmerkt (combinatie gegevens situatierapporten en KNMI):

* De winter 2010-2011 wordt aangeduid als een vrij koude winter. De winter heeft (De Bilt) een gemiddelde temperatuur gehad van 2,3 C, terwijl 3,3 C normaal is. Daarnaast is de winter vrij droog geweest (neerslag 165 mm, gemiddeld 194 mm).

* Bijzonder is dat de winter duidelijk twee gezichten heeft gehad. Hij is vroeg ingevallen (eind november begon de winter feitelijk al), maar in januari was de winter eigenlijk al op zijn retour. December was de koudste december in 40 jaar, maar januari, februari en maart waren zacht.

* In de Oostvaarderplassen is er vooral in de maand december veel sneeuw geweest.

Zwarte kraai bij kadaver

2. Noodplan voor populatiereductie

De staatssecretaris van EL&I heeft deze aanbeveling uit het ICMO2-advies niet overgenomen. Hier is dan ook geen verdere actie op ondernomen.

3. Vermijd contraceptie.

Dit is gebeurd door geen actie te ondernemen.

4. Realiseer 150 ha beschutting door aanliggende bosgebieden open te stellen.

Sinds het begin van de winter is in etappes invulling gegeven aan deze maatregel. In totaal is ca 170 ha extra beschutting toegevoegd aan het leefgebied van alle drie de diersoorten. (Driehoek 80 ha, Kotterbos 10 ha en Oostvaardersbos 80 ha.). Hiermee is invulling gegeven aan de in het ICMO2-rapport genoemde maatregel.

Driehoek

Op 27 december is de Driehoek opengesteld voor alle drie de soorten grazers. Omwille van de veiligheid van het afschot is het gebied voor publiek afgesloten. Voor het publiek is in de Driehoek een vrij toegankelijke nieuwe wandelroute naar de Schollebaar geopend en in het voor publiek afgesloten deel werden veelvuldig excursies onder begeleiding van een gids georganiseerd. Er is in het bezoekerscentrum bijgehouden hoeveel mensen de Driehoek hebben bezocht in de afgelopen periode sinds de afsluiting (van 27 december tot 14 april). Totaal zijn er ongeveer 1700 mensen mee zijn geweest op een excursie.

Kotterbos

Een klein deel van het Kotterbos (10 ha) is uitgerasterd en op 16 februari 2011 opengesteld voor de dieren. De toegankelijkheid via de onderdoorgang onder het spoor was smal. Maar heeft wel gefunctioneerd voor een de Heckrunderen.

Oostvaardersbos

Op 14 januari 2011 is het noordelijk deel van het Oostvaardersbos uitgerasterd, aangekoppeld en bereikbaar gemaakt voor alle drie de soorten grote grazers via een dam. Het doorgaande fietspad langs het Oostvaardersbos is uitgerasterd zodat het publiek het gebied deels wel kon benutten. Tot 12 uur 's-ochtends was het noordelijk deel van het Oostvaardersbos afgesloten voor publiek in verband met de veiligheid voor het afschot. De samenwerking met de gemeente Almere verliep daarbij zeer voorspoedig en soepel.

De aangelegde dam bij het Oostvaardersbos

Het gebruik van de beschutting door de dieren

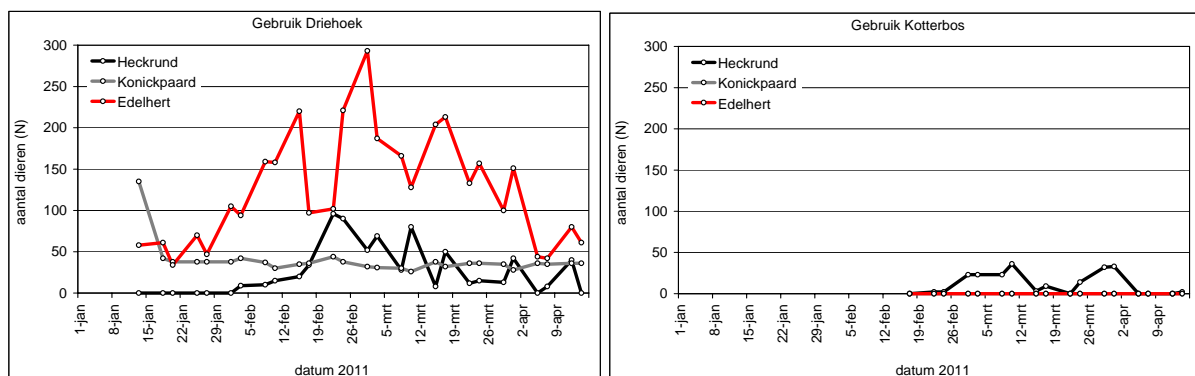
Tijdens de wintermaanden is na openstelling van een van de bosgebieden het gebruik door de dieren gemonitord op twee vaste momenten in de week op vaste tijdstippen. Tijdens deze monitoringsronde werd vastgelegd:

- tijdstip van de telling
- verblijfsduur van de dieren (binnen het tijdvak waarin werd gemeten)
- windrichting
- temperatuur
- eventuele bijzonderheden

De exacte analyse van al deze data wordt momenteel voorbereid. De afsluiting van de aanliggende bosgebieden is pas op 14 april beëindigd en de analyse van de data is begin mei afgerond. Een eerste analyse van de gegevens gekoppeld aan de weersomstandigheden (gegevens KNMI) levert het volgende op.

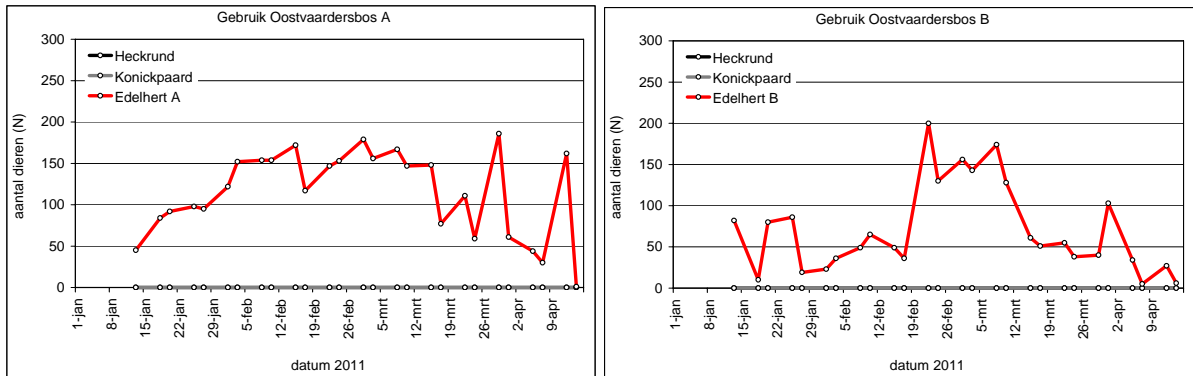
Uit eerder onderzoek naar effecten van het weer op het benutting van beschutting door herten in het Fluitbos is gebleken dat met name gevoelstemperatuur, windsnelheid en sneeuwdikte een significant effect hadden op het gebruik van het Oostvaardersbos door herten (Stam en Cornelissen 2010¹). In de onderzoeksperiode (13 jan – 14 apr 2011) lag de gemiddelde temperatuur boven 0° C en kwam de gemiddelde dagtemperatuur na 5 maart niet beneden de 0° C (bijlage 1). Voor 5 maart kwamen enkele periode voor met gemiddelde dagtemperaturen beneden de 0° C, maar lag de gemiddelde dagtemperatuur in die perioden niet beneden de -5° C. De gevoelstemperatuur lag in die periode gemiddeld 50 C lager, maar nooit lager dan -8° C. De windsnelheid lag gemiddeld beneden de 5 m/sec (bijlage 1). Alleen op 5 februari trad er een maximum op van ca 13 m/sec. Neerslag was gering en viel alleen in de vorm van regen.

Het gebruik van de verschillende bospercelen door de Heckrunderen, Konikpaarden en Edelherten varieerde per soort en per gebied (figuur 2.0, 2.1.). De Driehoek werd door alle drie de herbivoren gebruikt, waarbij de Edelherten in absolute aantallen het meest voorkwamen. De aantallen Konikpaarden en Heckrunderen kwamen gemiddeld overeen. De aantallen Edelherten en Heckrunderen fluctueerden sterk waarbij maximale aantallen begin maart werden aangetroffen. De aantallen paarden waren vrij constant. In het Kotterbos zijn alleen Heckrunderen waargenomen en in het Oostvaardersbos alleen Edelherten (voornamelijk herten). Ook in het Oostvaardersbos fluctueerden de aantallen herten sterk. Ook hier werden de maxima waargenomen eind februari – begin maart.

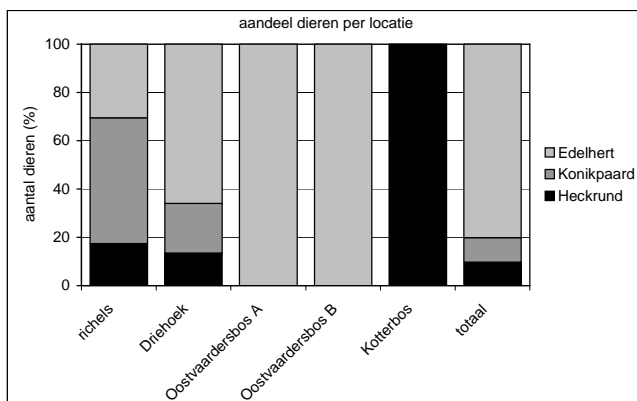
Figuur 2.0 Gebruik van de verschillende bospercelen door Heckrund, Konickpaard en Edelhert.

¹ Stam, L. en P. Cornelissen. 2010. Sexuele segregatie bij Edelherten van de Oostvaardersplassen. Het belang van het Fluitbos in de winter voor de populatie Edelherten van de Oostvaardersplassen. Een verkennend onderzoek. Intern rapport Rijkswaterstaat.

Figuur 2.1 Gebruik van de verschillende bospercelen door Heckrund, Konickpaard en Edelhert. Oostvaardersbos A kunnen alleen Edelherthen komen en in Oostvaardersbos B kunnen alle drie de herbivoren komen.

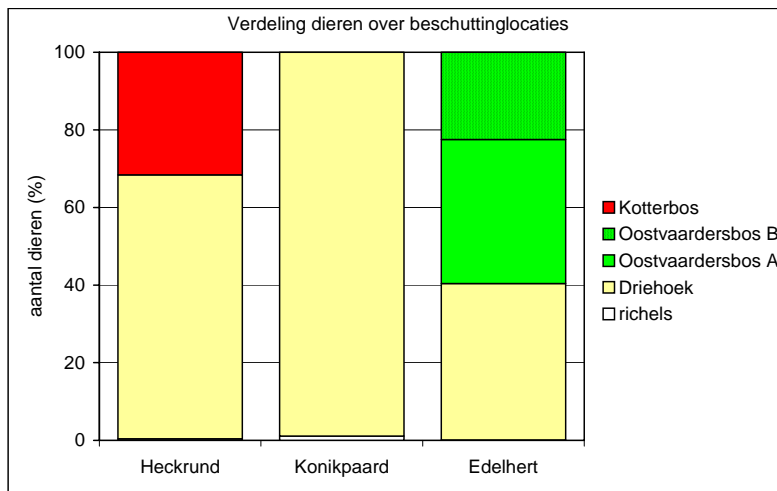
In absolute aantallen waren het met name de Edelherthen die gebruik maakten van de beschuttingslocaties. In de Driehoek en het Oostvaardersbos B waar alle drie de soorten konden komen, waren de Edelherthen de dominante soort (Driehoek 60-70% en Oostvaardersbos B 100%; Figuur 2.1). Gemiddeld over alle locaties waren de Edelherthen met 80% het meest aanwezig. Runderen en paarden namen ieder 10% voor hun rekening.

Figuur 2.2. Aandeel diersoorten per beschuttingslocatie gemiddeld van 13 januari – 14 april 2011.

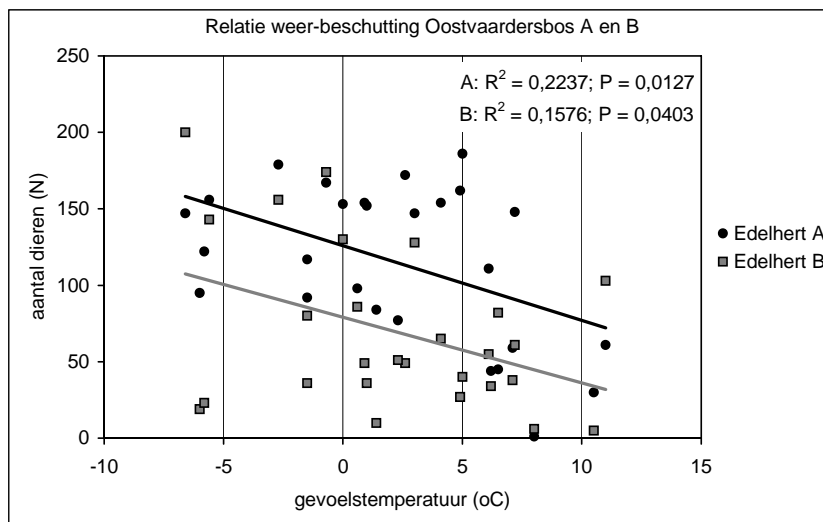
Gemiddeld over de hele periode kan worden aangegeven dat het deel van de runderen dat gebruik heeft gemaakt van de beschuttingslocaties vooral gebruik heeft gemaakt van de Driehoek (65-70%; figuur 2.2.) en in mindere mate van het Kotterbos (30-35%). Van het Oostvaardersbos B en de richels hebben ze geen gebruik gemaakt. De paarden maakten eigenlijk uitsluitend gebruik van de Driehoek. Hierbij dient te worden opgemerkt dat dit vooral de paarden zijn geweest die daar al sinds 1990 als een aparte eenheid lopen. Slechts enkele paarden van de grote kudde in de Oostvaarderplassen hebben gebruik gemaakt van de driehoek.

Ook de paarden hebben geen gebruik gemaakt van het Oostvaardersbos B. De Edelherten hebben met name van het Oostvaardersbos gebruik gemaakt (60%) en een kleiner aandeel van de Driehoek. In het Kotterbos zijn geen Edelherten waargenomen, maar uit sporenwaarnemingen (vraatbeelden houtigen; mond. med. C. Smit) blijkt dat ze er wel zijn geweest.

Figuur 2.3. Verdeling dieren over de verschillende beschuttingslocaties, gemiddeld over de onderzoeksperiode 13 januari – 14 april 2011. Het betreft hier een verdeling van de dieren die gebruik hebben gemaakt van de beschuttingslocaties. Het zegt dus niets over het aandeel van de populaties dat gebruik heeft gemaakt van de beschuttingslocaties.

Correlatie van het gebruik van de beschuttingslocaties met het weer laat zien dat er alleen voor het gebruik van het Oostvaardersbos door de herten een significante correlatie bestaat met de gevoelstemperatuur (figuur 2.4.). Dit komt overeen met wat in het eerdere onderzoek van Stam en Cornelissen (2010) is vastgesteld. Het gebruik van de beschuttingslocaties vertoonde geen significante correlaties met de andere weer paramaters.

Figuur 2.4 Correlatie gevoelstemperatuur en gebruik Oostvaardersbos A en B door Edelherten (voornamelijk herten).

5. Realiseer 500 ha extra beschutting door Hollandse Hout aan te koppelen

Op 2 december 2010 hebben twee ICMO2 leden een presentatie gegeven voor de klankbordgroep Hollandse Hout. De klankbordgroep heeft vervolgens in de week erna een advies uitgebracht aan de gemeenteraad van Lelystad over de lange termijnvisie voor de Hollandse Hout en een reeks voorwaarden waaronder mogelijk grazers deze winter zouden kunnen worden toegelaten in het gebied. Het advies was niet unaniem. Op 14 december hebben twee ICMO2 leden een presentatie gegeven in de gemeenteraad van Lelystad over de aanbevelingen die zij hebben gedaan en de redenen hiervoor. Op 17 december heeft het college van B&W een brief verstuurd aan de gemeenteraad van Lelystad, waarin zij diverse mogelijkheden schetst. In de tussentijd werd half december in het VAO in de Tweede Kamer een motie aangenomen die zich keert tegen de toelating van grazers in de Hollandse Hout.

De gemeenteraad van Lelystad heeft op 4 januari een afwijzend besluit genomen ten aanzien van de openstelling van de Hollandse Hout voor de grote grazers. Op 2 februari heeft het college van B&W van Lelystad de lange termijn gebiedsvisie voor de Hollandse Hout vastgesteld. Daarin hebben zij afstand genomen van de doelstelling "Het vergroten van het welzijn van grote grazers in de Oostvaardersplassen." De gebiedsvisie wordt voorgelegd aan de gemeenteraad met uitzondering van de mogelijkheid om grote grazers toe te laten in het gebied. Op 19 april 2011 zal de gemeenteraad een definitief besluit nemen over de lange termijn gebiedsvisie.

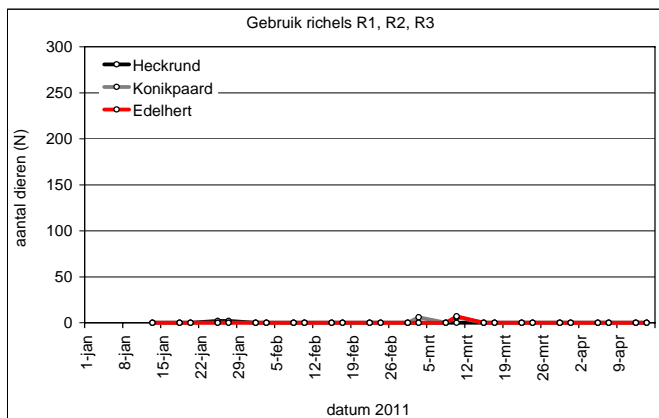
Dit besluit heeft impact op de integrale uitvoering van het zorgvuldig samengestelde pakket van maatregelen uit het ICMO2 advies. Daarover is op 18 / 19 februari met leden van de ICMO2 commissie en Beheeradviescommissie uitgebreid van gedachten worden gewisseld. In het managementplan Oostvaardersplassengebied wordt een aanvullende set van maatregelen voorgesteld (zie managementplan), dat ter advisering aan de BAC is voorgelegd.

Runderen in de Driehoek, januari 2011

6. 1000 m schuilrichels in de Oostvaardersplassen aanleggen

Er zijn in december 2010 ca 1200 meter schuilrichels aangelegd, in T-vorm, zodat beschutting tegen verschillende windrichtingen mogelijk is. De richels zullen nog beplant worden. (Het inplanten hiervan zal pas plaatsvinden in april/mei om te voorkomen dat de planten door vraatschade onvoldoende tot ontwikkeling komen. Bovendien zal de jonge aanplant worden beschermd. De richels werden nauwelijks gebruikt door de herbivoren voor zover waargenomen gedurende de daglichtperiode. De indruk is dat de dieren met name in december de richels 's nachts benut hebben.

Figuur 3.1. Gebruik schuilrichels

Ligging van de schuilrichels gezien vanuit de lucht

7. Initieer aanleg Oostvaarderswissel

Op 2 december 2010 is in Provinciale Staten van Flevoland het Provinciaal Inpassingsplan voor het Oostvaarderswold vastgesteld. In gesprekken tussen de Staatssecretaris van EL&I en de provincie Flevoland moet komende maanden blijken in hoeverre een Oostvaarderswissel op korte termijn gestalte kan krijgen.

8. Vermijd bijvoeren.

Er is niet bijgevoerd.

9. Ontwikkel een watermanagement plan.

Dit is tevens een onderdeel van het Beheerplan N2000 en afstemming met het N2000proces heeft ertoe geleid dat er een serie bijeenkomsten met deskundigen op het vlak van watermanagement is gepland, startend in april 2011. Deze groep zal eind juni 2011 een wetenschappelijk onderbouwd advies opleveren, wat als inbreng voor het N2000 beheerplan benut zal worden. Een uitgebreide planning is beschikbaar.

10. Beheeradviescommissie en wetenschappelijke adviescommissie

De beheeradviescommissie is door de Staatssecretaris van EL&I samengesteld en functioneert onder leiding van de heer prof. dr. H. Vaarkamp. De Beheeradviescommissie heeft Staatsbosbeheer actief ondersteund met adviezen rondom het protocol, de aanpak van de monitoring, de tellingen, PR en communicatie en het mede uitdenken van alternatieve maatregelen voor het wegvallen van de Hollandse Hout.

In het managementplan is voorgesteld een Werkgroep Coördinatie Wetenschappelijk Onderzoek voor de Oostvaardersplassen samen te stellen. Daarbij is het voorstel om te komen tot een opzet waarbij we rondom specifieke thema's werkgroepen formeren die tijdelijk werken aan een specifieke vraagstelling. Afhankelijk van de besluitvorming in de BAC zal de werkgroep starten in juni 2011.

11. Intern PR comité instellen

Dit PR-comité is ingesteld en is samengesteld uit communicatie-adviseurs en uitvoerders uit de regio, het district en het hoofdkantoor. In het PR comité worden alle communicatieve zaken afgestemd, wordt evaluatief teruggekeken en koers uitgezet voor de komende periode. In de herijkte communicatiestrategie staat het beter positioneren van de Oostvaardersplassen als totaal ecosysteem en als unieke beleving centraal. De grote grazers zijn een onderdeel van dit natuurlijke systeem.

Het communiceren over de maatregelen die Staatsbosbeheer neemt voor het vergroten van dierenwelzijn van de grote grazers krijgt apart aandacht, gelet op de belangstelling die er in de maatschappij is voor dierenwelzijnsaspecten. Het PR comité heeft ondermeer het volgende verzorgd:

- pers- en publiekscommunicatie over uitvoering van maatregelen (aanleggen richels, aantakken van Oostvaardersbos, Kotterbos en Driehoek, het uitvoeren van het protocol); dit leidde onder andere tot een goed artikel in De Spits en aan het eind van de winter in een item op RTL4-journaal.; o.a. het verzorgen van excursies in de Driehoek vanwege afsluiting.
- het updaten van verschillende communicatiemiddelen onder andere een nieuwe folder over beheer grote grazers, infopanelen.
- Eind februari is er een meldpunt ingesteld waar publiek eventuele afwijkende zaken kan melden, ook buiten kantooruren via de telefoon voor spoedeisende zaken, en via de email voor minder dringende zaken.
- Op 6 maart ging de vossenwebcam (www.volgdevos.nl) online. Inmiddels (19/4) zijn er meer dan 1,4 miljoen bezoeken geweest. Er was veel media-aandacht en op social media (vossen-Twitter, - Facebookpagina en via het vossenlog) bleek veel enthousiasme voor het initiatief. Ook de blog van de boswachter wordt door het succes van volg de vos veel meer bekeken. Het bezoek aan het weblog is sinds de vossenwebcam meer dan verdubbeld. In maart waren er 12.750 bezoeken tegen zo'n 4500 in januari en februari.
- Er is geïnvesteerd in een nieuw excursieprogramma en -arrangementen voor de Oostvaardersplassen waardoor komende lente, zomer en herfst (brunstperiodes) meer mensen en vooral ook nieuwe mensen de Oostvaardersplassen kunnen beleven.

Om het totale verhaal van de Oostvaardersplassen voor het voetlicht te brengen wordt geïnvesteerd in het laten verzorgen van een videolog van bekend natuurfotograaf Ruben Smit (start in mei), het maken van ansichtkaarten van foto's uit het boek van Ruben Smit en het pluggen van nieuws over de zeearend.

Communicatie met stakeholders

De groep stakeholders - geheten het stakeholdersplatform - bestaat momenteel uit: de Dierenbescherming, Koninklijke Maatschappij voor Diergeneeskunde, Vereniging Het Edelhert en Stichting Welzijn Grote Grazers. Met deze groep mensen is sinds eind december maandelijks een bijeenkomst inclusief veldexcursie geweest. Het gesprek was vooral gericht op het dierenwelzijn en de uitvoering van de maatregelen van het ICMO2 advies, waaronder het protocol vroeg reactief beheer. Het open gesprek over invulling van de ICMO2 maatregelen werd gewaardeerd door zowel de stakeholders als Staatsbosbeheer. Hierdoor is ook tussen de bijeenkomsten door open communicatie geweest over verschillende zaken in de Oostvaardersplassen. In de eerste bijeenkomsten zijn afspraken gemaakt over werkwijze, communicatie onderling en reikwijdte van het platform. Om de relatie met de organisaties te versterken zijn er excursies georganiseerd voor leden van de Dierenbescherming (maart 2011), leden van de Stichting Welzijn Grote Grazers (maart 2011) en de KNMvD (april 2011). Naar aanleiding van een presentatie van Staatsbosbeheer op de ledenvergadering van Het Edelhert is afgesproken dat de ledenvergadering van het Edelhert in oktober in de Oostvaardersplassen plaatsvindt.

Mensen op excursie onder begeleiding in de Driehoek, volop foto's makend van de edelherten, paarden en Heckrunderen.

12. Evaluatie pakket aan maatregelen na 1 april 2011

De Beheeradviescommissie is door de Staatssecretaris van EL&I gevraagd deze evaluatie uit te voeren. De BAC heeft Staatsbosbeheer gevraagd de inhoudelijke verslaglegging te verzorgen. De BAC zal op basis daarvan de evaluatie opstellen.

Deze rapportage is een weergave van de feitelijke uitvoering van het maatregelenpakket.

13. Tellingen

In het ICMO-2 advies wordt geadviseerd om tellingen vanuit een helikopter te laten plaatsvinden in maart en oktober.

De vergunningaanvraag voor het vliegen met een helikopter boven het gebied in maart-april voor de tellingen, is eind januari naar de Provincie Flevoland EL&I (Flora en Faunawet) verstuurd. Voor de Flora- en Faunawet is EL&I verantwoordelijk, voor de Natuurbeschermingswet de provincie Flevoland. Ten aanzien van de NB-wet is door de provincie Flevoland een negatief signaal gegeven en is aan Staatsbosbeheer geadviseerd een zogenaamde passende beoordeling te maken. Omdat een traject met passende beoordeling grote risico's in zich heeft (zowel in de tijd als op negatief besluit) is in overleg gekozen voor nader overleg met de Provincie., Staatsbosbeheer en EL&I. Uit dit overleg bleek dat toestemming in maart 2011 niet haalbaar zou zijn. Vervolgens heeft Staatsbosbeheer nader advies gevraagd en gekregen van de BAC over hoe hier mee om te gaan.

Kern van het advies van de Beheersadviescommissie is dat absolute tellingen van de aanwezige aantallen dieren essentieel is en dat het eerdere advies van ICMO2 hier de beste basis voor biedt. Derhalve wordt in overleg met alle betrokken partijen een nieuw traject voorbereid zodat de telling in september / oktober kan plaatsvinden.

Vooruitlopend en aanvullend op deze helikoptertelling heeft Staatsbosbeheer er voor gekozen om via luchtfoto's de nulsituatie vast te leggen. Hiermee wordt extra informatie verkregen die benut kan worden bij het verbeteren van de telmethoden en het vaststellen van de aantallen aanwezige dieren. De analyse van de gegevens is nog niet afgerond, maar de interpretatie van de foto's lijkt voor het open gebied en het moeras goed werkbaar, maar levert voor de dichte struwelen en bosgebieden beperkingen op.

Edelherten in het Oostvaardersbos

Bijlage 1 Weersomstandigheden tijdens veldwaarnemingen beschutting Oostvaardersplassen; weerstation Lelystad

